

บทความวิชาการ

พระพุทธศาสนากับการแก้ปัญหาทางนิเวศวิทยาอย่างยั่งยืน

BUDDHISM AND SUSTAINABLE ECOLOGY PROBLEM SOLVING

สุกัลยา โหระเรือง

Sugulya Horaraung

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Faculty of Buddhism, Graduate School College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

joysugulya@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอการแก้ปัญหาทางนิเวศวิทยาอย่างยั่งยืนด้วยทัศนะทางพระพุทธศาสนาเริ่มต้นด้วยการนำเสนอข้อเท็จจริงต่าง ๆ ได้แก่ ความหมายของนิเวศวิทยา (ecology) นำเสนอทัศนะเกี่ยวกับจิตวิญญาณเชิงนิเวศของนักปรัชญา นักนิเวศวิทยา และบุคคลที่โดดเด่นทางพระพุทธศาสนาทั้งใน และต่างประเทศ รวมถึงแนวคิดนิเวศวิทยาแนวลึก ทางอภิปรัชญาหรือจริยธรรมที่สร้างจุดยืนอยู่บนพื้นฐานของความรู้ทางนิเวศวิทยา และเน้นความสำคัญและให้คุณค่าต่อระบบนิเวศแบบองค์รวม ที่สอดคล้องและสนับสนุนแนวคิดนี้คือ ทฤษฎีเกียย่า (Gaia theory) ซึ่งมองว่าโลกเป็นองค์รวมที่มีชีวิต มีการจัดระบบของตนเอง เพื่อดำรงอยู่ของโลก นอกจากนี้ยังบ่งชี้ให้เห็นถึงปัญหาของนิเวศวิทยาที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน จากนั้นวิเคราะห์ทางออกของปัญหาทางนิเวศวิทยา โดยนำเสนอแนวคิดด้านนิเวศของพระพุทธศาสนา นำไปสู่การประสานจิตวิญญาณเชิงนิเวศด้วยพระพุทธศาสนา นิเวศวิทยาแนวลึก และทฤษฎีเกียย่า ซึ่งกระบวนการทัศน์แบบพระพุทธศาสนาจะช่วยปรับทิศทางความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ จากการที่มนุษย์แยกตัวเองออกจากธรรมชาติและเอาตัวมนุษย์เองเป็นศูนย์กลาง มาสู่ทัศนะที่ว่าสรรพสิ่งล้วนเชื่อมโยงอาศัยซึ่งกันและกันเป็นองค์รวม

คำสำคัญ : พระพุทธศาสนา การแก้ปัญหาทางนิเวศวิทยาอย่างยั่งยืน จิตวิญญาณเชิงนิเวศ

ABSTRACT

This article aims to offer a sustainable ecology problem solving through Buddhism. This approach starts with the presentation of the facts, such as the meaning of ecology, views on the ecospirituality of philosophers, ecologists, outstanding persons in Buddhism both at domestic and international level, including deep ecology concepts that are either metaphysics or ethics created on the basis of ecological knowledge. These emphasize the importance and value to the ecosystem holistically. The consistency and supporter of this approach is Gaia theory, which views the world as a holistic living having its own system organization for the existence of the world. In addition, it also points ecological problems occurring at the present time. Data are analyzed to find solutions of ecological problems by presenting Buddhist ecological concepts which contribute to the coordination of ecospirituality through Buddhism, deep ecology, and Gaia theory. This paradigm of Buddhism helps shape the relationship between humans and nature from having separated themselves from nature and become self-centered to viewing that all living things are holistically linked altogether.

Keywords: Buddhism, sustainable ecology problem solving, ecospirituality

บทนำ

เป็นที่ตระหนักชัดในปัจจุบันว่าโลกที่เราอยู่อาศัยในปัจจุบันนี้ไม่เหมือนเดิม เป็นโลกที่เปลี่ยนไป ระบบนิเวศบนโลกกำลังเผชิญกับปัญหานานัปการ อาทิ ภาวะโลกร้อน ฝนกรด และใช้สารเคมีในการทำเกษตรกรรม เป็นต้น สืบเนื่องจากการกระทำที่ขาดการเคารพยำเกรงในสรรพสิ่งที่อยู่ร่วมกันบนโลกใบนี้ ส่งผลให้ระบบนิเวศกำลังเผชิญกับภาวะวิกฤต นิเวศวิทยาบนโลกใบนี้กำลังเผชิญปัญหาอย่างใหญ่หลวง แต่การจัดการกับปัญหาล้วนมีคำจำกัดความที่ทันสมัย โดยมองข้ามการแก้ปัญหาจากภายในที่มีมิติทางด้านจิตวิญญาณและพระพุทธศาสนา มาเชื่อมโยงเกี่ยวข้อง เพราะการแก้ปัญหาจากภายใน จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อจิตใจของมนุษย์ ส่งผลต่อไปยังนิเวศวิทยาได้อย่างแท้จริงและยั่งยืน

จากการที่โลกปัจจุบัน เป็นโลกยุคโลกาภิวัตน์ เป็นโลกที่มีความเจริญอย่างไร้พรมแดน เมื่อความเจริญก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมีมากขึ้นเท่าไรก็ทำให้มนุษย์ยิ่งห่างไกล และถอยห่างจากธรรมชาติมากขึ้น ความเคารพยำเกรงต่อธรรมชาติ

และสิ่งแวดล้อมก็ยิ่งลดน้อยถอยลงเท่านั้น จนถึงขั้นทำร้ายธรรมชาติ อันเป็นผลข้างเคียงจากเทคโนโลยี และการกระทำของมนุษย์

แนวคิดทางด้านนิเวศวิทยาได้แฝงอยู่ในพระพุทธศาสนาอย่างแยกกันไม่ออก พระพุทธศาสนามองว่าต้นไม้มีชีวิต ทุกสรรพสิ่งล้วนมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ดังนั้น จึงเป็นที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่งว่า พระพุทธศาสนาจะสามารถรับมือกับการแก้ไขปัญหาทางนิเวศวิทยาอย่างไร ผู้เขียนจะเริ่มต้นด้วยการนำเสนอประเด็นข้อเท็จจริงต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจ หลังจากนั้นจะนำเสนอประเด็นต่าง ๆ ไปเป็นฐานในการวิเคราะห์ต่อไป

กรอบในการวิเคราะห์

พระพุทธศาสนากับการแก้ปัญหาทางนิเวศวิทยาอย่างยั่งยืน เป็นบทความวิชาการที่นำเสนอเนื้อหาโดยแบ่งชี้ให้เห็นถึงปัญหาของนิเวศวิทยาที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน นำเสนอแนวคิดที่เกี่ยวกับจิตวิญญาณเชิงนิเวศของบุคคลสำคัญทางนิเวศวิทยา และพระพุทธศาสนาทั้งในและต่างประเทศ โดยนำแนวคิดดังกล่าวมาเชื่อมโยงกับแนวคิดของ 3 หลัก ได้แก่ นิเวศวิทยาแนวลึก (deep ecology) ทฤษฎี

กีย่า (Gaia theory) และพระพุทธศาสนา มาเป็นฐานความคิดในการวิเคราะห์หรือการแก้ปัญหาทางนิเวศวิทยาอย่างยั่งยืน โดยเน้นการให้คุณค่าต่อระบบนิเวศแบบองค์รวม

ความหมายของนิเวศวิทยา

นิเวศวิทยา ในภาษาอังกฤษ คือคำว่า ecology ในภาษาฝรั่งเศส คือคำว่า *écologie* ในภาษาโปรตุเกส และภาษาสเปน คือคำว่า *ecologia* ซึ่งคำเหล่านี้ล้วนมาจากรากศัพท์ภาษากรีกว่า *oikos* : บ้าน และ *-logia* : การศึกษา ซึ่งตามความเห็นของนักประวัติศาสตร์ หมายถึง การวิเคราะห์และการศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตและสิ่งแวดล้อมของสิ่งมีชีวิต

นิเวศวิทยา (ecology) เป็นคำศัพท์ที่สร้างขึ้นโดยเอนสต์ แฮกเคิล (Ernst Haeckel) ในปีคริสต์ศักราช 1866 หมายถึง ทั้งสิ้น ทั้งปวงหรือแบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบ ๆ โดยมีรากศัพท์ภาษากรีก *okios* ซึ่งแปลว่า ครว้เรือน จึงเป็นการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับครว้เรือนโลก เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ผู้เขียนจึงประมวลความหมายของคำว่า นิเวศวิทยา ตามที่นักวิทยาศาสตร์ นักนิเวศวิทยา และนักวิชาการทั่วไปได้นิยามไว้โดยสังเขป ดังต่อไปนี้

เคร็บส์ (Krebs C, 1978) อธิบายคำว่า “นิเวศวิทยา” คือ การศึกษาทางวิทยาศาสตร์ของปฏิสัมพันธ์ที่กำหนดการกระจายและความอุดมสมบูรณ์ของสิ่งมีชีวิต

แอดเรียน แทนเนอร์ (Adrian Tanner, 1979) อธิบายคำว่า “นิเวศวิทยา” เป็นคำศัพท์ที่สร้างขึ้นโดย เอนสต์ แฮกเคิล ซึ่งเป็นศิษย์ชาว

เยอรมันของชาร์ลส์ ดาร์วิน หมายถึง ทั้งสิ้น ทั้งปวงหรือแบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อม

วิทยากร เชียงกุล (Chiengkul, 2015) อธิบายคำว่า “นิเวศวิทยา” ว่านิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อมศึกษามีความหมายปนเปกันอยู่ทั้งในความหมายเดียวกันและต่างกัน ซึ่งในปัจจุบันนักวิชาการจะถือว่า นิเวศวิทยา เป็นสาขาวิชาที่มุ่งปัญหาถึงขั้นรากฐานและมองการแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบองค์รวมมากกว่าสิ่งแวดล้อมศึกษา

จากนิยามของนิเวศวิทยาที่กล่าวมาข้างต้น ในทัศนะของผู้เขียน นิเวศวิทยาจึงหมายถึง ศาสตร์ที่ว่าด้วยการศึกษาความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตและสิ่งแวดล้อม

แนวคิดเกี่ยวกับจิตวิญญาณเชิงนิเวศ

เฮนรี เดวิด ธอโร (Henry David Thoreau)

ได้ชื่อว่า เป็นนักบุญด้านนิเวศวิทยาชาวอเมริกัน อาศัยอยู่ที่เมืองคองคอร์ด มลรัฐแมสซาชูเซตส์ เป็นผู้ที่มีความสนใจอย่างลึกซึ้งต่อธรรมชาติ เลือกที่จะมีวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย นิยมบริโภคอาหารมังสวิรัตด้วยเหตุผลทางศีลธรรมเป็นหลัก ธอโรได้แสดงทัศนะว่า ตัณหาที่ยากควบคุมครอบครองธรรมชาติเพื่อประโยชน์ของมนุษย์นั้น จะก่อให้เกิดผลกระทบในทางหายนะของสิ่งแวดล้อมตามมา ธอโรได้กล่าวไว้ว่า “ในการสัมผัสธรรมชาติ เขารู้สึกถึงพันธมิตรอันกว้างใหญ่ไพศาลและจักรวาลที่เชื่อมสัมพันธ์กัน” ยิ่งไปกว่านั้น ธอโรยังมีความเห็นว่า “โลกที่เราอยู่ทุกวันนี้ไม่ได้เป็นก้อนที่เฉื่อยชาหรือตายแล้ว แต่เป็นโลกที่มีร่างกาย จิตใจ และมีชีวิตที่ไหลไปตามจิตวิญญาณของมัน และไหลไปตามจิตวิญญาณที่มีอยู่ในตัวของเขา” (Donald,

1979) ธอโรว์รู้สึกว่าการตัดขาดตนเองออกมาจาก
ธรรมชาตินำมาซึ่งการเจ็บป่วยทั้งทางกาย และทาง
จิตวิญญาณ ส่งผลให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมา

ตามแนวคิดของธอโรว์ได้แบ่งไว้ซึ่งความเชื่อ
ที่มีความรู้สึกเห็นอกเห็นใจธรรมชาติมากกว่าการ
เฝ้าสังเกตแบบวัตถุวิสัยตามแนวคิดแบบวิทยาศาสตร์
เขาได้ให้ความสำคัญกับการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ
โดยมองว่าวิธีการทางวิทยาศาสตร์ทำให้มนุษย์
แปลกแยกออกจากสิ่งแวดล้อม โดยการแยกตัวเอง
ออกจากธรรมชาติ วิทยาศาสตร์เน้นมองที่องค์-
ประกอบส่วนย่อย แทนที่จะมองความหมายโดย
รวมของสรรพสิ่ง ธอโรว์สนใจประเด็นการมองอย่าง
องค์รวม เขาคิดว่ามนุษย์และธรรมชาติสามารถ
อยู่ร่วมกันได้ด้วยความเห็นอกเห็นใจมากกว่า
การมองอย่างเป็นวัตถุวิสัย และมีความเห็นว่า
คุณสมบัติสำคัญและพื้นฐานของโลกธรรมชาติ คือ
จิตวิญญาณที่ให้ชีวิตของมัน ธอโรว์ขอวิธีการทาง
นิเวศในการศึกษาธรรมชาติมากกว่าวิธีการวิเคราะห์
ธรรมชาติ ซึ่งดูแยกขาดออกจากส่วนรวมขนาดใหญ่
ทั้งหมด นอกจากนี้ ธอโรว์ยังได้ตำหนิตศนะที่มีต่อ
ธรรมชาติเชิงอรรถประโยชน์ กล่าวคือ เป็นการมอง
ว่าธรรมชาติเป็นอันตราย หรือไม่ก็เป็นประโยชน์
ต่อมนุษย์ และตำหนิตศนคติแบบเอาตัวเองเป็น
ศูนย์กลางของมนุษย์ โดยมีการคำนวณผลได้ผลเสีย
อยู่เบื้องหลัง หรือสามารถกล่าวสรุปได้ว่า ธอโรว์เห็น
ว่า การไล่ล่าความสะดวกสบายทางวัตถุ คือ การ
ลั้มเหลวทางจิตวิญญาณ ทำให้เกิดมลทิน และความ
รุนแรงแก่โลกที่ไม่ใช่มนุษย์ อาทิ การทำลายป่า การ
สร้างมลพิษในแม่น้ำ และในอากาศ เป็นต้น อย่าง
ที่ไม่มีทางจะแก้ไขได้ ดังนั้น ธอโรว์จึงพยายามที่จะ
ใกล้ชิดกับนิเวศวิทยา พยายามนำมนุษย์กลับสู่
รากเหง้าของตนให้เกิดความเรียบง่ายทางเศรษฐกิจ

และมีการยับยั้งชั่งใจทางจิตวิญญาณ และถือเอา
แบบอย่างจากโลกธรรมชาติ และลดความรุนแรง
แก่โลก มีความเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม (Kinsley,
D.R., 1995)

จอห์น มัวร์ (John Muir) เป็นอีกบุคคล
หนึ่งที่สนับสนุนแนวคิดทางศาสนาที่สอดคล้องกับ
นิเวศวิทยา เขาเป็นผู้ผลักดันให้เกิดเขตอุทยานแห่ง
ชาติของสหรัฐอเมริกา มัวร์เป็นทั้งนักพฤกษศาสตร์
นักภูมิศาสตร์ และนักธรรมชาตินิยม เป็นชาว
สกอตแลนด์ที่มาอยู่สหรัฐอเมริกา แนวคิดสำคัญ
ของมัวร์ คือ การวิจารณ์แนวคิดที่ถือมนุษย์เป็น
ศูนย์กลางที่กำหนดคุณค่าของธรรมชาติตามความ
สัมพันธ์ต่อมนุษย์ และตามความต้องการและ
ความเห็นของมนุษย์ ซึ่งมัวร์รู้สึกเศร้าใจกับแนวคิด
ดังกล่าว มัวร์มีความเห็นว่าธรรมชาติจะต้องดำรง
อยู่เพื่อตัวของมันเอง (Nash, R., 1989) แนวคิด
หลักอีกประการของมัวร์ คือ การดำเนินอารยธรรม
กระแสหลักที่ยกย่องการที่มนุษย์ควบคุมธรรมชาติ
ได้มากขึ้น ถือว่าเป็นความก้าวหน้า ซึ่งมัวร์ต่อต้าน
ความคิดดังกล่าวเป็นอย่างมาก มัวร์มองว่าความเป็น
ป่ามีความเหนือชั้นกว่าการมีอารยธรรม ยกตัวอย่าง
มัวร์มองว่าแกะป่ามีความเหนือชั้นกว่าแกะเลี้ยง
แกะเลี้ยงมีความขี้อายและสกปรก และมีชีวิตแค่
ครั้งเดียว มัวร์มองว่าแกะป่ามีความกล้าหาญ สง่างาม
และมีชีวิตชีวา เมื่อเขียนมาถึงตรงนี้ทำให้ผู้เขียนนึก
เปรียบเทียบกับสัตว์ที่เห็นได้ชัดในปัจจุบัน ระหว่าง
ไก่ป่ากับไก่ที่เลี้ยงเป็นอุตสาหกรรมอาหารที่เห็น
ทั่วไปตามซูเปอร์มาร์เก็ต สิ่งที่แตกต่างกันอย่าง
ชัดเจนของไก่สองประเภทก็คือการมีจิตวิญญาณ
ของความเป็นไก่ โดยประเภทแรกจะมีเต็มร้อยและ
เป็นไก่ที่มีชีวิตชีวา ซึ่งสิ่งที่เกิดขึ้นกับแกะและไก่
ดังที่กล่าวมาก็จะเกิดขึ้นกับมนุษย์ด้วยเช่นเดียวกัน

กล่าวคือ ความมีจิตวิญญาณของมนุษย์ก็ถูกแทรกแซงด้วยวิถีชีวิตที่มีอารยธรรม ทำให้ไร้สมรรถนะในการคิดและการกระทำอย่างอิสระโดยการควบคุมด้วยอารยธรรม มุ่งมองมนุษย์สมัยใหม่ที่มีความโหยหาอยู่ลึก ๆ ในการกลับไปสู่อิสรภาพด้วยการเข้าไปใกล้ชิดธรรมชาติ เป็นเสมือนการฟื้นฟูพลังทางกายและใจขึ้นมาใหม่ และมูร์ยังมองว่า ความเจ็บป่วยของโลกสามารถสืบสาวได้โดยตรงถึงอารยธรรม และสามารถรักษาได้โดยใช้ธรรมชาติเป็นยาขนานเอก (Kinsley, D.R., 1995)

อัลโด ลีโอโพลด์ (Aldo Leopold) เป็นบุคคลที่สำคัญอีกบุคคลหนึ่ง ที่มีความตระหนักทางนิเวศวิทยา เขาได้เขียนหนังสือชื่อจริยธรรมของแผ่นดิน (The Land Ethics) โดยในหนังสือดังกล่าว ลีโอโพลด์ได้กำหนดแก่นความคิดที่ให้ความสำคัญต่อจริยธรรมและจิตวิญญาณเชิงนิเวศร่วมสมัยในเวลาต่อมา ซึ่งก็คือการค้นพบความซับซ้อนขององค์ประกอบของแผ่นดิน และความจริงที่ว่าชีวิตในทุกรูปแบบนั้นมีความเกี่ยวโยงซึ่งกันและกัน และพึ่งพาอาศัยกันในลักษณะเครือข่าย โดยมีความคิดหลัก คือ ความซับซ้อนเป็นในลักษณะข่ายใยของโลก และขอบเขตขนาดย่อมใด ๆ บนโลก ลีโอโพลด์พยายามจะชี้ให้เห็นว่า วิธีการที่ถูกต้องคือ การมองสิ่งแวดล้อมเป็นองค์ประกอบที่มีชีวิต และมองส่วนต่าง ๆ เป็นแบบองค์รวม ไม่มองแบบแยกส่วน ความเป็นอยู่ที่ดีของทั้งหมด (องค์รวม) จะขึ้นกับความเป็นอยู่ที่ดีของส่วนประกอบแต่ละส่วนที่มาประกอบกัน ลีโอโพลด์ได้กล่าวไว้ว่า สารสำคัญ 2 ประการสำคัญ ที่พึงระลึกไว้ คือประการแรกเราไม่ควรทำลายส่วนประกอบขององค์ประกอบ เนื่องจากส่วนประกอบมีส่วนสนับสนุนความเป็นอยู่ที่ดีขององค์รวมที่มีชีวิต ประการที่สอง เราควร

มองสิ่งแวดล้อมด้วยความเคารพ และย้ำเกรงว่าเป็นชีวิตอีกชีวิตหนึ่ง เพื่อที่เราจะได้หยุดการทำลายโลกในแง่ของการพัฒนาและความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยี นอกจากนี้แล้ว ลีโอโพลด์ยังมองว่าโลกมีชีวิต ถึงแม้ว่าจะมีระดับของชีวิตที่น้อยกว่ามนุษย์ แต่ถ้ามองในแง่เวลาและพื้นที่แล้ว โลกยิ่งใหญ่กว่ามนุษย์เป็นอย่างมาก โลกและสิ่งแวดล้อมไม่ได้มีไว้ให้มนุษย์แสวงหาผลประโยชน์ แต่เป็นสิ่งที่ชีวิตที่มนุษย์เองก็เป็นส่วนหนึ่งของสิ่งมีชีวิตนี้ (Kinsley, D.R., 1995)

ปราภาติ ซาฮ์นิ (Pragati Sahni) ปัจจุบันเป็นอาจารย์ภาควิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยเดลี ประเทศอินเดีย ได้รับทุนการศึกษาเครื่องจักรภาพเป็นผู้ที่ให้ความสนใจในงานวิจัยทางด้านปรัชญาสิ่งแวดล้อมด้วยการประยุกต์หลักจริยธรรมและปรัชญาทางพระพุทธศาสนาเข้าด้วยกัน และมีผลงานที่ได้รับการตีพิมพ์เป็นจำนวนหลายเล่ม ซาฮ์นิได้แสดงทัศนะให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาได้ให้ความตระหนักต่อจริยธรรมด้านสิ่งแวดล้อม โดยซาฮ์นิได้วินิจฉัยความหมายของธรรมชาติในบริบทของพระพุทธศาสนาผ่านหลักธรรมคำสอน กล่าวคือ หลัก ปฏิจจสมุปบาท สังสารวัฏ และจักรวาลวิทยาในอัครคัมภีร์สูตร โดยซาฮ์นิได้ข้อสรุปว่าความหมายโดยเนื้อหาของธรรมชาติได้บูรณาการรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาตามที่กล่าวมาข้างต้น รวมถึงจริยธรรมด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งซาฮ์นิได้แสดงทัศนะว่า จริยธรรมด้านสิ่งแวดล้อมในพระพุทธศาสนาได้ขยายมาจากฐานความเชื่อด้านจักรวาลวิทยาอันจะนำไปสู่ความเข้าใจในความเป็นไปของธรรมชาติ นอกจากนี้ ซาฮ์นิยังได้แสดงทัศนะว่า มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติและ

ดำรงชีวิตอยู่ได้โดยขึ้นตรงกับธรรมชาติ จากความสัมพันธ์ดังกล่าว จึงไม่มีทางเป็นไปได้เลยที่มนุษย์จะปฏิบัติต่อธรรมชาติในลักษณะที่ใช้ธรรมชาติเป็นเครื่องมือ ซาฮ์นได้กล่าวไว้ว่าในพระพุทธศาสนาไม่มีช่องว่างระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา ได้แก่ ธรรมะ ปฏิจจนุปบาท สังสารวัฏ และ จักรวาลวิทยาในอัครคัมภีร์สูตร เป็นหลักธรรมที่สนับสนุนความรับผิดชอบและกำหนดท่าทีของมนุษย์ที่ปฏิบัติต่อธรรมชาติ ซึ่งเป็นการอธิบายโดยนัยถึงหนทางการดำรงอยู่สืบไปของโลก (Sahni, P., 2008)

พระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินทปญโญ) หรือท่านพุทธทาสภิกขุ พระสงฆ์ไทยรูปแรกที่ถูกเบิกการใช้สื่อดิจิทัลสมัยใหม่ในการเผยแผ่ธรรม ท่านมีผลงานที่เรียบเรียงเป็นหนังสือเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมากท่านเป็นบุคลากรทางพระพุทธศาสนาท่านหนึ่งที่มีความสำคัญกับทางนิเวศวิทยา ท่านได้แสดงทัศนะทางจิตวิญญาณเชิงนิเวศ โดยได้กล่าวไว้ว่า “ธรรมชาติที่บริสุทธิ์เป็นตัวอย่างของสังคมนิยมที่บริสุทธิ์ ระบบสุริยะเป็นระบบสังคมนิยมที่ประกอบไปด้วยดวงดาวใหญ่น้อยที่อยู่ร่วมกันโดยไม่รบกวนซึ่งกันและกัน” ท่านมองว่า “ทุกชีวิตในจักรวาลไม่สามารถอยู่อย่างอิสระได้ด้วยตัวของมันเอง มันต้องได้รับการเกื้อหนุนจากสมาชิกในสังคมของมัน ไม่มีอะไรแยกขาดจากกันได้ ผลผลิตทางธรรมชาติจะไม่มากไปกว่าความจำเป็นในการดำรงชีวิต ความยุติธรรมในสังคมจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อ คนกลับไปสู่สถานะสมดุลของสังคมนิยมธรรมชาติ” โดยท่านได้กล่าวว่ ธรรมะ คือ ธรรมชาติ (Thartthong, 2015)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต)

พระนักวิชาการ นักเขียน นักคิด ที่มีผลงานทางพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก อาทิ พุทธธรรม ซึ่งเป็นงานเขียนที่ว่าด้วยกฎของธรรมชาติและคุณค่าของชีวิต (Donald Swearer, 2016) ท่านได้รับการยกย่องและเป็นที่รู้จักทั้งในประเทศและต่างประเทศ ด้วยผลงานของท่านทำให้ท่านได้รับดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์จากหลายสถาบันทั้งในและนอกประเทศ ท่านเป็นคนไทยคนแรกที่ได้รับรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพจากองค์การยูเนสโก (UNESCO Prize for Peace Education) ปัจจุบันท่านดำรงตำแหน่งเป็นศาสตราจารย์พิเศษประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและจำพรรษาอยู่ที่วัดญาณเวศกวัน จังหวัดนครปฐม ท่านได้ให้แสดงทัศนะทางนิเวศวิทยาไว้ว่า “มนุษย์ในโลกปัจจุบันได้ตกอยู่ภายใต้ค่านิยมของกระแสโลกาภิวัตน์แห่งระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่มุ่งเน้นการแข่งขัน เป็นกระแสการพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อพัฒนาทางวัตถุ ภายใต้ระบบความคิดที่ถือว่าการพิชิตธรรมชาติเป็นความสำเร็จของมนุษย์ โดยมีเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือ เมื่อพิชิตธรรมชาติได้ก็จะนำเอาธรรมชาติมาเป็นวัตถุดิบเข้าสู่กระบวนการอุตสาหกรรมแล้วมนุษย์ก็จะมีความสุขจากการมีสิ่งเสพบริโภคที่พร้อมพร้อม ซึ่งเป็นแนวคิดที่ครองโลกปัจจุบัน รวมเป็นฐานความคิดใหญ่ 2 อย่าง คือ 1) การพิชิตธรรมชาติเพื่อให้มนุษย์ได้เป็นเจ้าใหญ่มีอิสรภาพโดยเป็นนายใหญ่เหนือธรรมชาติ และ 2) มนุษย์มีความสุขมากที่สุดจากการเสพมากที่สุด ซึ่งแนวคิดพิชิตธรรมชาติของมนุษย์นี้เอง ที่ก่อให้เกิดปัญหาทางนิเวศวิทยา มนุษย์ควรเปลี่ยนจากการพิชิตธรรมชาติมาเป็นการอยู่ร่วมกันอย่างสันติกับ

ธรรมชาติ ไม่มองธรรมชาติเป็นศัตรู ไม่มองมนุษย์
แยกต่างหากออกจากธรรมชาติ แต่ให้มองมนุษย์
เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ซึ่งเวลานี้ตะวันตกหัน
มาเน้นความคิดนี้กันมาก” (Payutto, 2009)

พระไพศาล วิสาโล เจ้าอาวาสวัดป่าสุคะโต
จ.ชัยภูมิ ประธานเครือข่ายพุทธิกา พระนักเผยแผ่
ที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางท่านได้แสดง
แนวคิดเกี่ยวกับจิตวิญญาณเชิงนิเวศไว้ว่า

ความเจริญก้าวหน้าของมนุษย์มักมาควบคู่
กับการเหินห่างและแปลกแยกจากธรรมชาติจนถึง
ขั้นมีความสัมพันธ์ที่เป็นปฏิปักษ์กันอย่างเห็นได้ชัด
จากมนุษย์ในยุคปัจจุบันที่มีความเจริญก้าวหน้า
ทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี กับลักษณะ
ท่าทีของมนุษย์สมัยก่อนเมื่อครั้งยังอยู่ในป่าในเขา
ที่เทคโนโลยียังล้าหลัง โดยที่มนุษย์ยุคก่อนเก่าที่
ความเคารพในธรรมชาติอยู่ในวิถีการดำเนินชีวิต
ของตัวเอง แตกต่างเป็นอย่างมากกับมนุษย์ในยุค
ปัจจุบันที่มักมองธรรมชาติเป็นเพียงวัตถุที่มีขึ้นเพื่อ
ปรนเปรอมนุษย์เท่านั้น

พระไพศาล วิสาโล มองว่าแม้มนุษย์จะมี
ความเจริญก้าวหน้าทางสติปัญญาจนพัฒนาศาสนา
ที่ซับซ้อนขึ้น แต่สายสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างมนุษย์
กับธรรมชาติก็ยังคงมีอยู่ พระพุทธศาสนาถือว่า
สัตว์ทั้งหลายไม่เพียงเป็นเพื่อนร่วมทุกข์ในวัฏสงสาร
เท่านั้น หากแต่ยังมีสายสัมพันธ์เสมือนญาติพี่น้อง
ในอดีตชาติ เนื่องจากมนุษย์และสัตว์สามารถเลื่อน
ภพภูมิหรือกลับมาเกิดข้ามสายพันธุ์กันได้ แต่ทว่า
แนวคิดดังกล่าวถูกลบด้วยวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ที่มี
แนวคิดแบบวัตถุนิยมที่มองธรรมชาติเป็นสินค้า
สำหรับสนองความต้องการของมนุษย์ ส่งผลให้
สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมจนกลายเป็นวิกฤตของโลก
ในปัจจุบัน (Visalo, Phra Pisarn, 2016)

กล่าวได้ว่า แนวคิดเรื่องจิตวิญญาณเชิง
นิเวศของบุคคลที่โดดเด่นทั้ง 7 ท่าน คือ เฮนรี
เดวิด ธอโร, จอห์น มัวร์, อัลโด ลีโอโปลด์, ปราภาติ
ชาธนี, ท่านพุทธทาสภิกขุ, พระพรหมคุณาภรณ์
และพระไพศาล วิสาโล เป็นไปในทิศทางเดียวกัน
อย่างสอดคล้องกัน กล่าวคือ ความเจริญก้าวหน้า
ทางด้านวิทยาการสมัยใหม่ทำให้มนุษย์เหินห่าง
จากธรรมชาติ มุ่งแต่จะแสวงหาผลประโยชน์จาก
ธรรมชาติ ขาดความเคารพในธรรมชาติ โดยมอง
ข้ามความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกันระหว่างมนุษย์
กับธรรมชาติ โดยที่มนุษย์เป็นเพียงองค์ประกอบ
ของธรรมชาติโดยรวมเท่านั้น และทุกสรรพสิ่งที่
ประกอบเป็นองค์รวมต้องอิงอาศัยซึ่งกันและกัน

นิเวศวิทยาแนวลึก (deep ecology)

นิเวศวิทยาแนวลึกเป็นทฤษฎีทาง
อภิปรัชญา หรือจริยธรรมที่สร้างจุดยืนอยู่บนพื้นฐาน
ของความรู้ทางนิเวศวิทยา โดยมี อาร์เน แนสส์
(Arne Naess) นักปรัชญาชาวนอร์เวย์ เป็น
ผู้ก่อตั้งในทศวรรษที่ 1960 ซึ่งมีเป้าหมายที่มุ่งเน้น
กระบวนการเปลี่ยนแปลงในการมองโลกและชีวิต
โดยมองว่ามนุษย์เป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติและ
มองธรรมชาติอย่างมีคุณค่าในตัวเอง กล่าวคือ
ธรรมชาติและมนุษย์มีความสัมพันธ์กันอย่างแยก
ไม่ออก มนุษย์ไม่ควรไปทำร้ายและรุกรานธรรมชาติ
ควรอยู่ร่วมกันแบบอิงอาศัยอย่างผสมกลมกลืน
(Inthongparn, 2010) จากหลักการพื้นฐานของ
นิเวศวิทยาแนวลึกที่มองว่าชีวิตทุกรูปแบบมีคุณค่า
ในตัวเองนั้น จึงมีสิทธิในการบรรลุความเป็นตัว
เอง หมายถึง สิทธิในการมีชีวิตและงอกงามใน
ตัวเอง นิเวศวิทยาแนวลึกให้ความสำคัญกับการ
เปลี่ยนทฤษฎีจากการเอามนุษย์เป็นศูนย์กลาง
มาสู่การเอาชีวิตเป็นศูนย์กลาง สิ่งที้นิเวศวิทยา

แนวคิดให้ความสนใจ คือ การบูรณาการของข่ายใยนิเวศ โดยทัศนะของนิเวศวิทยาแนวคิดมีนัยสำคัญอยู่ 3 ประการ ดังต่อไปนี้ (Kinsley, D.R., 1995)

1. นิเวศวิทยาแนวคิดเคารพสิทธิของสิ่งมีชีวิตทั้งปวง และยังได้ผนวกรวมชีวิตของพืชต่าง ๆ เข้าไว้ในประชาคมเชิงศีลธรรมด้วย

2. นิเวศวิทยาแนวคิดได้ขยายสิทธิไปถึงหรือเคารพความเป็นบูรณาการขององค์ประกอบของธรรมชาติที่ไม่มีชีวิต อาทิ ภูเขา และระบบนิเวศ เป็นต้น โดยให้มีอิสระจากการแทรกแซงอย่างเกินพอดีของมนุษย์

3. นิเวศวิทยาแนวคิด ให้การยอมรับว่าระบบนิเวศทุกระบบขึ้นกับรูปแบบชีวิตอย่างใดอย่างหนึ่งที่ต้องอาศัยรูปแบบชีวิตอื่น ๆ

นอกเหนือจากนี้ นิเวศวิทยาแนวคิดสนับสนุนความเสมอภาคทางนิเวศวิทยา ไม่มีการแบ่งแยกระหว่างอาณาเขตของมนุษย์กับสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ จุดยืนของนิเวศวิทยาแนวคิดก็คือ โลกคือร่างกายของเรา (Watt, A., 1996) ซึ่งเป็นหลักสำคัญของนิเวศวิทยาแนวคิด คือการมองแบบองค์รวม เพราะหากปราศจากองค์รวมแล้วก็จะไม่มีปัจเจกได้อยู่ได้

ทฤษฎีเกียย่า (Gaia theory)

จากการที่นิเวศวิทยาแนวคิดเน้นความสำคัญ และให้คุณค่าต่อระบบนิเวศแบบองค์รวม สิ่งที่น่าสนใจแนวคิดนี้ คือ ทฤษฎีเกียย่า (Gaia theory) ซึ่งพัฒนาจากสมมุติฐานจนกลายเป็นทฤษฎี โดยเจมส์ เลิฟล็อก (James Lovelock) ในตอนต้นของยุค 1970 ซึ่งที่มาของชื่อ Gaia (เกียย่า) มาจากชื่อของเทพีแห่งโลกของกรีกโบราณ ทฤษฎีเกียย่า คือ ระบบกลไกควบคุมตัวเองของโลก ประกอบขึ้นจากสิ่งต่าง ๆ ได้แก่ สิ่งมีชีวิต เปลือกโลก

มหาสมุทร และชั้นบรรยากาศ รวมกันเป็นระบบที่ค่อย ๆ พัฒนาขึ้น โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้มีสภาพเหมาะสมต่อสิ่งมีชีวิตที่อยู่อาศัย (Lovelock, 2007)

ทฤษฎีเกียย่า เป็นการอธิบายการจัดการตนเองของระบบต่าง ๆ และมองความสัมพันธ์ของโลกและชีวิตหรือสรรพสิ่งว่าเป็นชีวอินทรีย์ภาพ มีการจัดการระบบของตนเอง เพื่อการดำรงอยู่สืบเนื่องตลอดมานับตั้งแต่กำเนิดสิ่งมีชีวิต (Inthongparn, 2010) โดยที่เจมส์ เลิฟล็อก ต้องการนำเสนอทฤษฎีเกียย่าที่มองว่า โลกเป็นองค์รวมที่มีชีวิตนั่นเอง ซึ่งนักนิเวศวิทยาแนวคิดรับเอาทฤษฎีเกียย่ามาใช้สนับสนุนทัศนะที่มองมนุษย์ว่าต้องพึ่งถิ่นอาศัยของตนเพื่อความอยู่รอด และมนุษย์มีความสำคัญน้อยกว่าความเป็นอยู่ดีของโลกโดยรวม กล่าวโดยสรุปคือ ทฤษฎีเกียย่า (โลกมีชีวิต) มีแนวคิดที่สอดคล้องกับนิเวศวิทยาแนวคิด คือแนวคิดที่ว่าโลกโดยองค์รวมแล้วเป็นระบบที่มีชีวิตซึ่งสามารถจัดองค์ประกอบตัวเองได้ ทฤษฎีเกียย่าเป็นแนวคิดมองโลกแตกต่างไปจากกระแสหลักที่มองโลกเป็นแค่เพียงที่อยู่อาศัยของสิ่งมีชีวิตเท่านั้น ซึ่งที่จริงแล้วมันเป็นระบบที่ประกอบด้วยบรรดาสิ่งมีชีวิตและสิ่งแวดล้อมทั้งหมดของมันที่มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น อาทิ พืช สัตว์ จุลินทรีย์ ก้อนหิน ชั้นบรรยากาศ เป็นต้น จนก่อเป็นสิ่งที่สามารถควบคุมสภาวะของตัวเองได้ (Capra, 1996)

ปัญหาของนิเวศวิทยาในปัจจุบัน

สืบเนื่องมาจากความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีของภาคอุตสาหกรรม ประกอบกับการเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของประชากรโลก ส่งผลให้สิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศถูกรุกรานและทำลายจากการกระทำของมนุษย์ โดยที่มนุษย์มองตัวเอง

เป็นศูนย์กลาง พยายามตัดวงจรผลประโยชน์จากธรรมชาติ เพื่อความสะดวกสบายของตนเอง จนเกิดเป็นมลพิษทั้งทางน้ำ ทางอากาศ ทางดิน และทางอวกาศ มีการทำลายความหลากหลายทางชีวภาพในทุกรูปแบบ เกิดเป็นปัญหาและความสูญเสียสมดุลของสิ่งแวดล้อม อาทิ ปัญหาโลกร้อน ชั้นโอโซนในบรรยากาศถูกทำลาย สัตว์หลายชนิดกำลังจะสูญพันธุ์ ฝนกรด และสภาพภูมิอากาศแปรปรวน เป็นต้น

สามารถสรุปปัญหาเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศออกเป็น 3 ประเด็น (Phra Dhamma Pidok, 2013) คือ 1) ของดีที่มีอยู่ในโลก ถูกผลาญให้หมดไป เป็นปัญหาประเภทความร่อยหรอของทรัพยากรธรรมชาติ กล่าวคือ ทำสิ่งดีที่มีอยู่ให้หมดไป 2) นำสิ่งที่เสียระบายนี้ออกไปให้แก่อีกโลก และ 3) จำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น เป็นการเพิ่มปัญหาทั้งด้านการผลาญของดีและระบายของเสียให้เพิ่มมากขึ้น จนกลายเป็นเรื่องที่น่ามาซึ่งความวิตกกังวลในเรื่องสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศ ว่ามนุษย์กำลังเผชิญหน้ากับปัญหาระดับโลกที่กำลังทำร้ายชีวมณฑลและชีวิตมนุษย์ โดยเกิดเป็นสัญญาณเตือนภัยว่าในไม่ช้าทุกสิ่งทุกอย่างรอบตัวเราจะไม่เหมือนเดิมและไม่สามารถฟื้นคืนสภาพได้

มีหลายหน่วยงานได้ตระหนักถึงปัญหาทางสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศที่เกิดขึ้น และคิดหาทางแก้ไขในระดับโลก ยกตัวอย่างการแก้ไขปัญหาโลกร้อนด้วยการคิดค้นอุปกรณ์ โดยสถาบันวิจัยด้านบรรยากาศแห่งสหรัฐอเมริกา (The National Center for Atmospheric Research) โดยการสร้างขึ้นเมฆเทียม ซึ่งลอยอยู่เหนือผิวน้ำมหาสมุทรในบริเวณกว้าง ซึ่งจะทำให้มีน้ำทะเลเปลี่ยนเป็นละออง

อากาศ แล้วจะไปรวมตัวกับไอน้ำทำให้เกิดการก่อตัวของก้อนเมฆ เป็นวิธีการที่ดูเข้าที่ เพราะจะทำให้สารร้ายที่ลอยอยู่ในมหาสมุทรปล่อยก๊าซไดเมทิลซัลไฟด์ออกมาเข้าสู่ชั้นบรรยากาศ และจะทำให้เกิดเมฆในระดับต่ำลอยอยู่เหนือมหาสมุทร ส่งผลให้อุณหภูมิลดลงโดยธรรมชาติ ถึงแม้ว่าวิธีการดังกล่าวจะเป็นวิธีที่ช่วยลดภาวะโลกร้อนได้ แต่เป็นการแก้ปัญหาได้ไม่ทั้งหมด เกิดผลข้างเคียงจากวิธีการดังกล่าว คือ ก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ยังคงเพิ่มขึ้นในบรรยากาศ และเมื่อสลายตัวลงมาในมหาสมุทรจะทำให้มหาสมุทรเกิดความเป็นกรดมากขึ้น ส่งผลทำให้ท้องทะเลขาดความอุดมสมบูรณ์ (Lovelock, 2007) ตัวอย่างดังกล่าว เป็นการแก้ปัญหาทางกายภาพที่มนุษย์ส่วนใหญ่มีความพยายามกระทำเพื่อหาทางออกของปัญหา แต่ยังเป็นการแก้ปัญหาที่ยังไม่ตรงประเด็นและไม่ยั่งยืน เป็นการแก้ปัญหาที่ยังไม่พยายามมองสิ่งต่าง ๆ แบบองค์รวมที่จะสามารถทำให้สังคมมนุษย์อยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างปรองดองด้วยความเคารพและเอาใจใส่ต่อโลกให้มากขึ้น

พระพุทธศาสนากับการแก้ปัญหาทางนิเวศวิทยาอย่างยั่งยืน

ประเด็นปัญหาทางสิ่งแวดล้อมหรือนิเวศวิทยา มีมิติทางด้านจิตวิญญาณเข้ามาเกี่ยวข้อง ดังนั้น การแก้ไขปัญหาดังกล่าว เป็นการนำคำสอนทางพระพุทธศาสนา มาปฏิบัติ เป็นการสร้างแรงบันดาลใจจากความศรัทธาที่นำมาซึ่งทางออกของปัญหาโดยการนำมิติทางจิตวิญญาณ หรือศาสนา มาเชื่อมโยงกับมุมมองทางด้านนิเวศวิทยา

แนวคิดด้านนิเวศของพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ป่าไม้ แม่น้ำ ลำธาร และสิ่งมีชีวิต ในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาได้บรรยายถึงงดงามของสิ่งแวดล้อมไว้อย่างมากมายเป็นการแสดงถึงอุดมคติของพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมในการปล่อยให้สรรพสิ่งเป็นไปตามธรรมชาติ และยังบ่งชี้ให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาได้ตระหนักถึงคุณค่าของสิ่งแวดล้อม ดังข้อความที่ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ในที่ไม่วิลกฏเขานิพพานต์ มิถุนาเขานิพพานต์ ข้าพเจ้าสร้างอาศรมไว้ใกล้ภูเขานั้น ไม่ไกลจากฝั่งแม่น้ำ แม่น้ำไหลอยู่มีน้ำราบเรียบ น่าเป็นที่รื่นรมย์ใจ ผุดปลาแหวกว่าย ทำให้แม่น้ำงามทุกเมื่อ ดาษตันไปด้วยต้นมะม่วง ต้นราชพฤกษ์ ต้นแคฝอย ทำให้อาศรมงดงาม ราชสีห์ เสือโคร่ง หมี หมาป่า เทียวสัจจอยู่ภายในป่าใหญ่ทำให้อาศรมงดงาม” (Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 1996)

พระพุทธศาสนามีทัศนะว่า พืชทุกชนิดมีค่าสมควรได้รับการดูแลทะนุถนอมไม่น้อยไปกว่าสิ่งใดในโลก ในพระวินัยปิฎกได้บัญญัติสิกขาบทเป็นศีลห้ามพระสงฆ์ทำลายต้นไม้หรือพรากของเขียว ภูตคามทุกชนิด ห้ามมิให้ขุดดิน ห้ามถ้ำยอุจจาระ ปัสสาวะหรือบ้วนน้ำลายลงบนต้นไม้ หรือในแม่น้ำ ลำธาร เป็นต้น โดยได้บัญญัติสิกขาบทคุ้มครองพืชแห่งภูตคามวรรคว่า การพรากภูตคามเป็นปาจิตติย ซึ่งการพรากภูตคามหมายถึงการทำให้พืชตายทุกวิธีไม่ว่าจะวิธีใด ห้ามถอน โคน ตัดหรือเด็ด เนื่องจากก่อนบัญญัติสิกขาบทนี้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับภิกษุ

ที่ขอบโคนไม้มาสร้างที่อยู่อาศัยว่า “ดูกร โมฆบุรุษทั้งหลาย โฉนพวกเธอจึงได้ตัดต้นไม้เองบ้างหรือให้คนอื่นตัดบ้าง เพราะพวกชาวบ้านให้ความสำคัญว่าต้นไม้มีชีวิต” (Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 1996)

นิเวศวิทยาในพุทธปรัชญา มีแนวคิดสอดคล้องกับแนวคิดที่ยึดนิเวศเป็นศูนย์กลาง เพราะเน้นการตระหนักรู้ในคุณค่าของธรรมชาติ โดยพระพุทธเจ้าได้ตรัสธรรมที่เป็นเหตุแห่งความเจริญและความเสื่อมของโลกมนุษย์ การเป็นอยู่ของมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายขึ้นอยู่กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หากระบบนิเวศเสียหาย มนุษย์และสัตว์ก็จะไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ นิเวศวิทยาได้แฝงอยู่ในหลักธรรมคำสอนทั้งในพระธรรมและพระวินัย เพื่อการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม การกลับเข้าสู่ความเป็นนิเวศจะเป็นหนทางให้มนุษย์พบเจอกับความสุขที่แท้จริง (Inthongparn, 2010) หากได้ย้อนกลับไปดูในสมัยพุทธกาลจะเห็นได้ว่า พระสงฆ์หรือนักบวชในพระพุทธศาสนาในยุคแรก ๆ สามารถดำรงชีวิตโดยอาศัยสิ่งของที่สังคมกระแสหลักปฏิเสธแล้วได้อย่างเรียบง่าย ด้วยการยังชีพด้วยของเหลือกินเหลือใช้ แต่งกายด้วยเศษผ้าที่ทิ้งแล้ว เป็นทัศนะแบบพุทธที่มีความตั้งใจสร้างสรรค์สังคมชุมชนโดยปฏิเสธค่านิยมที่ดำรงอยู่ทั่วไป ซึ่งการปฏิบัติดังกล่าวของพระสงฆ์ในยุคแรก เป็นตัวอย่างของการหมั่นเวียนนากลับมาใช้ หรือรีไซเคิลแบบโบราณนั่นเอง การปฏิบัติแบบนี้ของพระสงฆ์ไม่เพียงเพื่อการพยายามปกป้องสิ่งแวดล้อมเท่านั้น แต่ต้องการสร้างความตระหนักให้สังคมรับรู้ถึงความสิ้นเปลืองโดยไม่จำเป็นนั่นเอง

ประธานจิตวิญญาณเชิงนิเวศด้วย พระพุทธศาสนา นิเวศวิทยาแนวลึก และทฤษฎี กีย่า (Gaia)

ปัญหาทางนิเวศวิทยาเป็นเรื่องที่ต้องเข้าใจ
อย่างเป็นองค์รวมและมีความเชื่อว่าสิ่งมีชีวิตทั้ง
หลายล้วนมีจิตใจที่มนุษย์สามารถติดต่อสื่อสารได้
และโลกเป็นส่วนหนึ่งของร่างกายของมนุษย์ ถ้าเรา
รักตัวเอง เราก็ต้องรักส่วนต่าง ๆ ของร่างกายเราด้วย
รักป่า รักน้ำ รักท้องทะเล รักภูเขาดูด้วย ซึ่งพระพุทธ-
ศาสนามีหลักอหิงสา ที่เป็นแนวคิดที่ต่อยอดไปถึงความ
เชื่อมโยงสัมพันธ์กันของสรรพสิ่ง พระพุทธศาสนา
มองว่า ความทุกข์เป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ในทุกชีวิต สิ่งที่จะ
ทำให้ก้าวข้ามพ้นความทุกข์ไปได้ คือ การไม่ยึดติด
และถอยห่างตัวเองออกมาจากความวุ่นวายของ
ชีวิต ซึ่งอาจมองได้ว่าเป็นเรื่องที่ส่งเสริมจิตวิญญาณ
เชิงนิเวศ พระพุทธศาสนาสอนให้ไม่ทำร้าย หรือ
ไม่ใช้ความรุนแรง (อหิงสา) ให้มีความเมตตากรุณา
กับความทุกข์ของชีวิตอื่น ๆ และให้ดำรงชีวิตตาม
หลักอหิงสา โดยสามารถขยายอาณาบริเวณแห่ง
จิตใจของตนออกไปเป็นหนึ่งเดียวกับจิตใจของชีวิต
อื่น ๆ ได้ และด้วยหลักอหิงสาจะทำให้เกิดความ
รู้สึกร่วมทุกข์แผ่กว้างออกไปถึงสรรพสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่
ร่วมกันบนโลกใบนี้

อันที่จริงแล้ว จากข้อเท็จจริงเบื้องต้น
แทบแยกกันไม่ออกเลยระหว่างพระพุทธศาสนา
นิเวศวิทยาแนวลึก และทฤษฎีกีย่า (Gaia) เหมือน
มีแนวความคิดหลักร่วมกัน โดยมีคำสำคัญที่ร่วมกัน
ได้แก่ โลกมีชีวิต, องค์รวม, และการสัมพันธ์กันของ
ข่ายใยชีวิต โดยต่างฝ่ายต่างส่งเสริมสนับสนุนซึ่งกัน
และกัน

พระพุทธศาสนากับการแก้ปัญหาทาง นิเวศวิทยาอย่างยั่งยืน

พระพุทธเจ้าสอนให้มนุษย์ดำเนินชีวิตให้
สมดุลกับธรรมชาติโดยวิธีต่อไปนี้ (Phra Dhamma
Pidok, 2013)

1. การบริโภคแต่พอดี ท่านสอนให้บริโภค
เท่าที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต เพราะจะเป็นการ
ทำลายธรรมชาติให้น้อยลง และช่วยลดมลภาวะ
ให้น้อยลงด้วย

2. การอยู่อย่างผสมกลมกลืนกับธรรมชาติ
มนุษย์และสรรพสิ่งต่าง ๆ อยู่ภายใต้กฎของธรรมชาติ
คือ การเกิด แก่ เจ็บ และตาย หากทุกชีวิต และ
สรรพสิ่งอยู่ด้วยกันอย่างผสมกลมกลืนก็จะไม่ไป
รบกวนสิทธิของผู้อื่น

3. การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างชาญฉลาด
พระพุทธเจ้าสอนให้มนุษย์ใช้ทรัพยากรธรรมชาติใน
การพัฒนาจิตใจ พุทธกรรม และศีลธรรมของตนเอง
ดังนั้น มนุษย์ต้องเรียนรู้การใช้ทรัพยากรอย่างฉลาด

พระพุทธเจ้าตรัสรู้กฎของธรรมชาติอัน
สูงสุด พระองค์ดำเนินชีวิตที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับ
ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาโดยตลอด ทรงตระหนัก
ถึงความสำคัญของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยได้
วางหลักพระธรรมวินัยให้พระสาวกได้ศึกษาและ
ปฏิบัติที่ช่วยรักษาและเกื้อกูลสภาพแวดล้อม ความ
ตอนหนึ่งว่า “ผู้มีศีลและวินัยอย่างเคร่งครัดย่อม
ไม่ทำลายชีวิต ไม่ทำลายธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม
ทั้งนี้เพราะศีลและวินัยโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ตาม
หลักพระพุทธศาสนาทำให้ชาวพุทธตระหนักถึง
คุณค่าของชีวิต ไม่ทำลายมนุษย์ สัตว์ และพืช อัน
เป็นสิ่งมีชีวิต นอกจากนั้นผู้มีศีลและวินัยยังทำนุ
บำรุงสิ่งมีชีวิตให้เจริญงอกงาม และเป็นประโยชน์
เกื้อกูลโลก จึงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์

ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (Sirikarn, 1995)

พระพุทธศาสนาสอนให้มนุษย์รักความสงบ หยุดความโลภและความเห็นแก่ตัว เมื่อคนตกเป็นทาสของความเห็นแก่ตัวก็ไม่ต้องหวังว่าจะมีความสงบ หากมนุษย์ปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาได้อย่างจริงจังและจริงใจ เมื่อนั้นเราจะรักษาธรรมชาติไว้ได้ ตราบใดที่มนุษย์ยังมีความเห็นแก่ตัวอยู่ก็ไม่สามารถที่จะปกป้องธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ กล่าวคือ ธรรมชาติมีอยู่อย่างจำกัด แต่ความต้องการของมนุษย์มีไม่จำกัด (Buddhathat, 1990)

อย่างไรก็ตาม ในการแก้ปัญหาทางนิเวศวิทยาอย่างยั่งยืนนั้น กระบวนทัศน์แบบพระพุทธศาสนา จึงเป็นแนวคิดทางเลือกของมวลมนุษยชาติที่จะช่วยปรับทิศทางความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ไปสู่มุมมองใหม่จากการที่มนุษย์แยกตัวเองออกจากธรรมชาติและมุ่งเน้นที่จะครอบครองธรรมชาติ มาสู่การมองความจริงแห่งสรรพสิ่งว่า สรรพสิ่งล้วนเชื่อมโยงอิงอาศัยซึ่งกันและกันเป็นองค์รวม ตามหลักปฏิจลสมุปบาทที่ว่าไม่มีอะไรที่จะดำรงอยู่ได้โดยไม่พึ่งพิงสิ่งอื่น และการประยุกต์เอาหลักศีล สมาธิ ปัญญา ของพระพุทธศาสนามาใช้กับการแก้ปัญหาทางนิเวศวิทยาในสังคมปัจจุบัน

บทสรุป

การแก้ปัญหาทางนิเวศวิทยาโดยอาศัยกระบวนกรทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอย่างเดียวคงไม่เพียงพอที่จะจัดการกับปัญหาที่โลกกำลังเผชิญอยู่ได้ มนุษย์ในประชาคมโลกอีกมากมายยังขาดสัญชาตญาณในการหยั่งรู้โลกกำลังอยู่ในภาวะวิกฤติ ทางออกของปัญหาจึงต้องอาศัยการ

เปลี่ยนแปลงในการวิธีการคิด และการตระหนักรู้ของมนุษย์ ให้มีสำนึกทางจิตวิญญาณที่รู้สึกถึงการมีส่วนร่วมกับสรรพสิ่งอย่างเป็นองค์รวม ที่อยู่บนพื้นฐานของนิเวศวิทยาแนวลิค และทฤษฎีเกียย่า (Gaia) ที่สอดคล้องกันอย่างผสมกลมกลืนกับหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา โดยการปลูกฝังความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ที่ชี้แนะให้มนุษย์ทำความรู้จักกับโลกของธรรมชาติ ให้รู้ว่โลกทำงานอย่างไร และจะมีปฏิกริยาอย่างไรหากสภาวะแวดล้อมเสียความสมดุล โดยนำพระพุทธศาสนามาเป็นตัวกระตุ้นสัญชาตญาณที่มีอยู่ในตัวมนุษย์ หรือมองอีกนัยหนึ่งเป็นการนำมิติทางด้านจิตวิญญาณ หรือพระพุทธศาสนามาเชื่อมโยงกับมุมมองทางด้านนิเวศวิทยา ธรรมะจะช่วยชี้แนะวิถีชีวิต ช่วยใหู้จักใช้ รู้จักจัดการทรัพยากรธรรมชาติ พัฒนาจิตวิญญาณ และส่งเสริมความสำนึกรับผิดชอบต่อนิเวศวิทยา ในทางพระพุทธศาสนา “จิตเป็นนายกายเป็นบ่าว” ถ้ามีการฝึกจิตให้ดีก็จะมองเห็นความจริง และเกิดปัญญา การปฏิบัติศีลห้า อริยมรรคมีองค์ 8 ประการ การแสดงความเมตตา ความกตัญญูและความไม่เห็นแก่ตัว เป็นผู้ให้โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน เป็นคุณสมบัติที่จะนำพาสังคมบนโลกใบนี้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข พระพุทธศาสนาจึงมีบทบาทที่สำคัญมากในการนำพามนุษย์ให้พ้นจากวิกฤตของนิเวศวิทยา สืบเนื่องจากพระพุทธศาสนามีหลักธรรมพื้นฐาน ที่ได้กล่าวถึงความจริงของธรรมชาติและกฎเกณฑ์ทางธรรมชาติ ทำให้มนุษย์สามารถเข้าใจและเข้าถึงได้โดยไม่ยาก โดยนำความเข้าใจในกฎเกณฑ์ของธรรมชาตินั้น มาเป็นหลักปฏิบัติเพื่อมนุษย์จะได้อยู่อาศัยร่วมกับธรรมชาติได้อย่างเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน นำไปสู่การแก้ปัญหาทางนิเวศวิทยาได้อย่างยั่งยืน

REFERENCES

- Buddhadasa. (1990). **Buddhism with nature conservation**. Bangkok : Komol Keemthong Foundation Publishing. (in Thai)
- Capra, F. (1996). **The web of life : a new scientific understanding of living systems**. New York : Random House.
- Chiengkul, Withayakorn. (2015). **An environmental social ecology that everyone should know**. Bangkok : Sangdao publishing. (in Thai)
- Donald. (1979). **Nature's Economy**. New York : Anchor Books.
- Intongpan, Praves. (2010). The comparative study of ecology in Buddhist philosophy and deep ecology in view of Arne Naess. **Journal of Humanities, Kasetsart University**. 17(2), 73-80. (in Thai)
- Kinsley, D.R.(1995). **Ecology and religion: ecological spirituality in cross-cultural Perspective**. 1st Edition. New Jersey: Prentice Hall.
- Krebs, C. (1978). **Ecology : the experimental analysis of distribution and abundance**. New York : Hyper 6 Row.
- Lovelock, J. (2007). **The Revenge of Gaia : Earth's climate crisis & the fate of humanity**. New York : Basic books.
- Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1996). **Tripitaka Khuddaka Nikaya Apadana**. Bangkok : Mahachulalongkorn rajavidyalaya. (in Thai)
- Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1996). **Tripitaka Vinaya Pitaka Mahavibhanga**. Bangkok : Mahachulalongkorn rajavidyalaya. (in Thai)
- Nash, R. (1989). **The right of nature : a history of environmental ethics**. Madison : University of Wisconsin Press.
- Payutto, P.A. (2009). **General education for human development**. Bangkok : Management service center for general education, Srinakharinwirot University. (in Thai)
- Payutto, P.A. (2013). **Sustainable development**. Bangkok : Komol Keemthong Foundation Publishing. (in Thai)
- Sahni, P. (2008). **Environmental ethics in Buddhism**. New York : Routledge.
- Swearer, D.(2016). **Environmental ethics: Thai Buddhist perspectives**. Retrieved August 17, 2016, from <http://www.enlight.lib.ntu.edu.tw/Fulltext/JR-MAG/mag539537.pdf>.
- Tanner, A. (1979). **Bringing home animals: religious, ideology and mode of production of mistassini cree hunters**. Canada : St.John's Nfld.
- Tharthong, Kongsak & Tharthong, Ngamnit. (2015). **Buddhism and environment**. Retrieved January 17, 2015, from <http://www.edoff/kku.ac.th/research/100765-0-2-Buddhis& Environment.doc>. (in Thai)
- Visalo, Phra Pisarn. (2016). **Religion as an ecological power**. Retrieved August 6, 2016, from <http://www.visulo.org>. (in Thai)
- Watt, A. (1996). **The book on the Taboo against knowing who you are**. New York : Pantheon Books.